

GREECE

Macedonia

Mountain

GRAMOS

Map 1/12

Scale 1:50.000

Greek National Tourism Organisation

ΠΙΝΔΟΣ

ΓΡΑΜΜΟΣ

Η οροσειρά της Πίνδου παρουσιάζεται σε μια σειρά 12 χαρτών:

- 1/12. Γράμμος: Περιλαμβάνει το σχηματισμό του Γράμμου και τμήμα του Βόιου.
- 2/12. Σμόλικας.
- 3/12. Βόιο.
- 4/12. Τύμφη (Γκαμήλα).
- 5/12. Λύγκος (Βασιλίτσα).
- 6/12. Μπισκέλι.
- 7/12. Μαυροβούνι.
- 8/12. Μετέωρα-Χάσια-Αντιχάσια.
- 9/12. Λάκμος (Περιστέρι).
- 10/12. Κόζιακας.
- 11/12. Αθαμανικά (Τζουμέρκα).
- 12/12. Άγραφα.

Η Βόρεια Πίνδος (χάρτες 1/12-6/12) αποτελεί τμήμα της πλέον βασικής οροσειράς της Ελλάδος με κατεύθυνση βορειοδυτική-νοτιοανατολική. Είναι ένα από τα ωραιότερα ορεινά συμπλέγματα της Ελλάδος, με πολλά δάση, πολυμορφία εδάφους, ένα υγιές οικοσύστημα, που διαθέτει και ένα σημαντικό αριθμό παραδοσιακών οικισμών.

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ

Μορφολογικά όρια της Βόρειας Πίνδου είναι τα εξής:

Στα νότια το Μετσοβίτικο ποτάμι που είναι παραπόταμος του Άραχθου, ο αυχένας του Ζυγού στο Μέτσοβο που αποτελεί τη μοναδική ορεινή σύνδεση της Βόρειας με τη Νότια Πίνδο, και το Μαλακασιώτικο ποτάμι που είναι παραπόταμος του Πηνειού. Στα δυτικά το Ζαγορίτικο ποτάμι που είναι παραπόταμος του Άραχθου, το Βοϊδομάτη ποταμό και -από τη συμβολή του με τον Αώο- ο Αώος ποταμός μέχρι τα Αλβανικά σύνορα. Στα βόρεια η γραμμή των συνόρων από τον Αώο μέχρι την περιοχή του χωριού Κομνηνάδες της Καστοριάς, όπου το όριο τέμνει την οροσειρά του Γράμμου και αφήνει το βουνό Μόροβα (1808m), από όπου συνεχίζει η οροσειρά της Πίνδου στην Αλβανία. Στα ανατολικά δεν υπάρχουν σαφή όρια της οροσειράς. Η υψομετρική καμπύλη των 1000m αποτελεί άνω όριο του κύριου όγκου της Βόρειας Πίνδου, ενώ σειρά χαμηλών λόφων εκτείνεται ανατολικά μέχρι το υψόμετρο των 500m και το φυσικό όριο του ποταμού Αλιάκμονα.

Τα βουνά της Βόρειας Πίνδου σχηματίζουν πολλές ανεξάρτητες ενότητες τις οποίες διακόπτουν τα ποτάμια Αώος, Σαραντάπορος και Αλιάκμονας αλλά, συνδέονται μεταξύ τους με αυχένες σε μεγάλο υψόμετρο, διατηρώντας έτσι τη συνέχεια της οροσειράς.

Ο σχηματισμός του Γράμμου έχει νότιο όριο τον ποταμό Σαραντάπορο, ανατολικά χωρίζεται από το Βόιο με αυχένα (1350m) ανάμεσα στα χωριά Πεύκος και Μυροβλήτης (ερείπια), και τον Σαραντάπορο. Η γραμμή των συνόρων με την Αλβανία αποτελεί βορειοανατολικά από τον Αώο το βόρειο όριο του Γράμμου.

Στη γραμμή των συνόρων σημαντικές κορυφές είναι οι: Κάμενικ (2043m), Γκολιό (1934m), Μαύρη Πέτρα (2431m), η υψηλότερη Κορυφή του Γράμμου (2520m), Σακούλι (2412m), Μουτσέλη (2334m), Μπουλογιάννη (2251m) και Μπανταρός (2036m).

Από την Κορυφή (2520m) αρχίζει με νοτιοανατολική κατεύθυνση και με παρακλάδια η σειρά των κορυφών: Περήφανο (2442m), Γκέσος (2166m), Σταυρός (2031m), Λιούκου (1942m), Προφήτης Ηλίας Οξυιάς (1521m), Κιάφα (2393m), Φαρμάκι (2139m), Σούφλικας (2146m), Κανελλοπούλου ή Τσιούμα (2171m), Πάνω Αρένα (2192m), Κάτω Αρένα (2075m), Μούκα (1843m) και άλλες χαμηλότερες.

ΓΕΩΛΟΓΙΑ

Τα πετρώματα της Βόρειας Πίνδου ανήκουν στους πρασινόλιθους (οφείτες, γάβροι, σερπεντίνη) και αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος του βασικού κορμού αυτής. Στα δυτικά της Βόρειας Πίνδου υπάρχουν επίσης φλύσχης (ποικιλίες από αμμόπετρα, λιπαντικό χώμα, άργιλο και συμπέτρωμα) και ασβεστόλιθοι διαφόρων μορφών.

Οι πρασινόλιθοι κυριαρχούν στο σχηματισμό του Γράμμου. Εκεί, οι ασβεστολιθικοί σχηματισμοί περιορίζονται στη λεκάνη της Γράμμοστας, ανάμεσα στις κορυφές Κιάφα (2393m) και Μπανταρός (2036m), και τις δυτικές απολήξεις του κοντά στην κορυφή Κάμενικ (2043m). Στο σχηματισμό του Γράμμου ο φλύσχης περιορίζεται στη βόρεια όχθη του Σαρανταπόρου μετά τη συμβολή του Κερασσοβίτικου.

Στις κορυφές Αλεβίτσα (1585m) και Αμμούδα (1546m) και στον σχηματισμό του Βοΐου κυριαρχούν οι πρασινόλιθοι, και μόνο οι ανατολικές πλαγιές αυτών αποτελούνται από φλύσχη σε υψόμετρα από 1000m μέχρι τον Αλιάκμονα.

Από πρασινόλιθους αποτελούνται επίσης ο σχηματισμός της Βασιλίτσας, οι κορυφές Αννίτσα (1726m) και Σκούρτζα (1800m), ο σχηματισμός της Βάλια Κάλντα, και ο σχηματισμός του Ζυγού. Μόνο οι ανατολικές τους πλαγιές -από τα 1000m περίπου μέχρι τον Αλιάκμονα και τα Χάσια- αποτελούνται από φλύσχη που εμφανίζεται μόνο στις δυτικές πλαγιές της Βασιλίτσας κοντά στον ποταμό Αώο. Στην περιοχή ανάμεσα στον ποταμό Αώο, την Γκαμήλα, το Ζαγορίτικο και το Μετσοβίτικο ποτάμι κυριαρχεί ο φλύσχης που ανατολικά φτάνει μέχρι τον σχηματισμό του Ζυγού.

Ο βόρειος κλάδος του σχηματισμού του Σμόλικα -δηλαδή οι κορυφές Γύφτισσα (1750m), Οχυρό (1876m) και άλλες- είναι βασικά ασβεστολιθικός. Στο νότιο κλάδο του σχηματισμού κυριαρχούν οι πρασινόλιθοι, κυρίως στην περιοχή κοντά στις υψηλές κορυφές Σμόλικας (2637m), Μισοράχη (2217m), Μόσια (2560m) και στις ανατολικές πλαγιές του σχηματισμού μέχρι τη Βασιλίτσα. Τα χαμηλότερα τμήματα αποτελούνται από ασβεστόλιθους, κυρίως στις δασικές περιοχές μέχρι τον Αώο και τον Κερασσοβίτικο ποταμό.

ΠΑΝΙΔΑ

Στη Βόρεια Πίνδο βρίσκουν καταφύγιο είδη ζώων που έχουν εξαφανιστεί από πολλά βουνά της Ελλάδος, όπως η αρκούδα (*Ursus arctos*), η οποία περιπλανιέται σε όλη την οροσειρά. Οι πιο γνωστές περιοχές στις οποίες εντοπίζονται καταφύγιά της είναι: η Βάλια Κάλντα, το ρέμα Κλήμα στο Μέγα Λάκκο της Γκαμήλας, οι βόρειες πλαγιές της Γκαμήλας, ο Βαθύλακκος και η Βάλια Κίρνα του Σμόλικα, οι Αρένες του Γράμμου και το Βόιο.

Στα πυκνά δάση της Βόρειας Πίνδου βρίσκουν καταφύγιο αγριόγατοι (*Felis sylvestris*) και ρήσοι ή αρίτσοι (*Lynx lynx*). Απαντώνται αγέλες λύκων (*Canis lupus*), τσακάλια (*Canis aureus*), αγριογούρουνα (*Sus scrofa*), ζαρκάδια (*Capreolus capreolus*), λαγοί (*Lepus europhaeus*) και άλλα μικρότερα θηλαστικά. Έχουν όμως εκλείψει τα ελάφια (*Cervus elaphus*).

Στην Βόρεια Πίνδο έχει καταφύγιο το αγριόγιδο (*Rupicapra rupicapra*), το οποίο ζει στις απόκρημνες βόρειες πλαγιές της Γκαμήλας, στη χαράδρα του Αώου, στο φαράγγι του Βίκου, στις απόκρημνες πλαγιές του Βαθύλακκου του Σμόλικα, στο Γράμμο κοντά στην κορυφή Μαύρη Πέτρα (2431m) και στις πλαγιές της Βάλια Κάλντα. Τα αρσενικά ζουν συνήθως μόνα τους και πλησιάζουν τα θηλυκά μόνο την εποχή του ζευγαρώματος.

Στα ποτάμια ζουν η βίδρα (*Lutra lutra*), η πέστροφα (*Salmo trutta*), η μπριάνα και άλλα ψάρια. Στις λίμνες απαντώνται ο τρίτωνας (*Triturus alpestris*) με αναγεννητική ικανότητα, και άλλα αμφίβια και ερπετά.

Η Βόρεια Πίνδος έχει πολυάριθμα πουλιά, με πτηνά του δάσους και σπάνια αρπακτικά είδη. Η πλούσια χλωρίδα της περιοχής συνοδεύεται με μια μεγάλη ποικιλία εντόμων (κολεόπτερα, πεταλούδες, κά.)

ΧΛΩΡΙΔΑ

Εδάφη γυμνά από δένδρα με εκτεταμένα βοσκοτόπια εμφανίζονται γύρω από τις κορυφές του Γράμμου, του Σμόλικα και της Γκαμήλας μέχρι τα 1700m. Οι κορυφές του κορμού της Βόρειας Πίνδου (Βόιο, Μαυροβούνι, Αυγό, κά.) και της περιοχής των Ζαγοροχωριών ανάμεσα στον Αώο και το Ζαγορίτικο ποτάμι, είναι περισσότερο δασωμένες λόγω της γεωλογικής σύστασης από φλύσχη και πρσιινόλιθους.

Δένδρα που καταλαμβάνουν μεγάλη έκταση είναι η μαύρη πεύκη (*Pinus nigra*) και η αξυά (*Fagus sylvatica*). Στα ψηλότερα σημεία της οροσειράς, από τη Φλέγκα (2158m) έως το Γράμμο αναπτύσσεται το ρόμπολο (*Pinus heidreichii*), είδος πεύκης που αντέχει στα πλέον ψυχρά κλίματα της Ελλάδος.

Σε χαμηλότερα υψόμετρα απαντώνται δάση από είδη βαλανιδιών (*Quercus trojana*, *Q. cerris*, *Q. petraea*, *Q. rubescens* κά.), οστρυές (*Ostrya carpinifolia*), γαύρους (*Carpinus betulus* και *C. orientalis*), ιταμούς (*Taxus baccata*), είδη αρκεύθου (*Juniperus communis*, *J. oxycedrus*, *J. foetidissima* και *J. excelsa*), πλάτανους (*Platanus orientalis*), φλαμουριές (*Tilia*), φτελιές (*Ulmus*), είδη σφένδαμου (*Acer platanoides*, *A. pseudoplatanus*, *A. tataricum*), ξηροκρανές (*Cornus mas*), σορβιές (*Sorbus torminalis*, *S. aria*) και άλλα χαρακτηριστικά είδη της Ελληνικής γης.

Σε προφυλαγμένες περιοχές, όπως ο Βίκος, απαντώνται το Μακεδονίτικο έλατο (*Abies borisii-regis*) και το Κεφαλλονίτικο έλατο (*Abies cephalonica*). Υπάρχουν επίσης περιοχές με δένδρα βορειότερων περιοχών, όπως η δασική πεύκη, (*Pinus sylvestris*) στην περιοχή Κόκκινα Πεύκα της Βάλια Κάλντα, ονομασία ίσως κατ' ευφημισμό της κοιλάδας που έχει ψυχρό κλίμα, σημαίνει ζεστή κοιλάδα.

Τα αγριολούλουδα της Βόρειας Πίνδου παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία. Υπάρχουν είδη αγριομενεξέδων (*Viola*), κρίκων (*Crocus*), καμπανούλας (*Campanula*), κρίνων (*Lilium*), σαξιφράγων (*Saxifraga*), ίριδες (*Iris*), νάρκισσοι (*Narcissus*) και αλπικά αγριολούλουδα που αποτελούν αντικείμενο καταγραφής από Έλληνες και ξένους ερευνητές. Στους βόρειους σχηματισμούς απαντάται ο σπάνιος κίτρινος κρίνος (*Lilium carnioolicum albanicum*). Στην Βόρεια Πίνδο φύονται πλήθος βοτάνων, ιδιαίτερα στην περιοχή του φαραγγιού του Βίκου. Από εκεί μάζευαν τα βότανά τους οι πρακτικοί γιατροί περασμένων εποχών, οι οποίοι λέγονταν και "Βικογιατροί".

ΟΡΕΙΒΑΤΙΚΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ

● **Εθνικό Μονοπάτι Ο3:** Το χάρτη Γράμμος διασχίζει το Εθνικό μονοπάτι Ο3, το οποίο ξεκινά από το χωριό Χιλιόδενδρο και με γενικά ΝΔ κατεύθυνση οδηγεί στο χωριό Νεστόριο, ακολουθώντας βασικούς δρόμους.

Στο χωριό Νεστόριο πρέπει να γίνει κατάλληλη προετοιμασία για τη διάσχιση του Γράμμου με τα απαραίτητα εφόδια για διανυκτέρευση και παραμονή στην ύπαιθρο τουλάχιστον για δύο ή τρεις ημέρες ανάλογα με τη διαδρομή.

Αν κάποιος διανυκτερεύσει στην Καστοριά τότε αναγκαστικά θα διανυκτερεύσει και στο Νεστόριο. Από το Νεστόριο το Ο3 κινείται δίπλα στον ποταμό Αλιάκμονα ακολουθώντας δρόμο που οδηγεί στο χωριό Πεύκος.

Από το χωριό Πεύκος προβλέπεται επέκταση της χάραξης του Εθνικού μονοπατιού Ο3 κατά μήκος των δρόμων στη βόρεια όχθη του ποταμού Αλιάκμονα ως το χωριό Γράμμος και ακολούθως προς την κορυφή 2520, την Αετομηλίτσα και τη Δροσοπηγή.

Από την κορυφή αυτή το μονοπάτι θα κατευθύνεται ως το χωριό Αητομηλίτσα και τελικά μέσω του χωριού Λυκκόραχη θα συναντά τον ποταμό Σαραντάπορο ακριβώς βορινά του χωριού Δροσοπηγή.

● **Διαδρομή Πληκάτι-Κορυφή 2520:** Η ανάβαση στην ψηλότερη κορυφή 2520, γνωστή και σαν Τσούκα Πέτσικ ή Τσούκα Ρέσκα, έχει ως αφετηρία το χωριό Πληκάτι (1240m) και απέχει 48km από την Κόνιτσα.

Στην ίδια κοιλάδα βρίσκονται τα χωριά Γοργοπόταμος, Ασημοχώρι, Χιονάδες, Βούρπιανη, Οξιά και Πυρσόγιαννη. Τα χωριά αυτά φημίζονται για τους τεχνίτες πέτρας που έχτισαν τα παραδοσιακά σπίτια της Ηπείρου αλλά και άλλων περιοχών, τους τεχνίτες ξύλου, και τους αιογράφους, οι οποίοι είχαν δημιουργήσει συντεχνίες την εποχή της Τουρκοκρατίας.

Η κορυφή 2520 βρίσκεται βόρεια του χωριού Πληκάτι. Ο δρόμος ακολουθεί καθοδική πορεία για 20' μέχρι το ρέμα, που κατεβαίνει από την περιοχή της κορυφής και αποτελεί τον άξονα της κίνησης. Μετά από 60' ομαλής πορείας ο ορειβάτης φτάνει στη βάση του κύριου όγκου του βουνού, σε υψόμετρο (1550m) όπου υπάρχει δεξιά το ύψωμα Σκάλα και αριστερά το ύψωμα Μελούρα με δασωμένες πλα-

γιές από οξυές και στα χαμηλά λίγα έλατα.

Μπροστά μας η Μαύρη Πέτρα (2431m) και η κορυφή 2520 με τις γυμνές πλαγιές της αλπικής ζώνης. Στην περιοχή αυτή το ρέμα διακλαδώνεται στα δύο. Ο αριστερός κλάδος του ρέματος έρχεται από ένα απότομο φαράγγι, που αποτελεί καταφύγιο των τελευταίων αγριόγιδων της περιοχής και ο δεξιός κλάδος έρχεται κατευθείαν από την κορυφή 2520.

Το κυνήγι θηραμάτων απαγορεύεται σε απόσταση 2km από τα σύνορα. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η περιοχή αποτελεί ένα θαυμάσιο καταφύγιο για τα ζώα της περιοχής. Εδώ βρίσκουν καταφύγιο μερικές από τις τελευταίες αρκούδες της Πίνδου.

Από το σημείο αυτό αρχίζει η ανάβαση στην κορυφή 2520 που διαρκεί 3-4 ώρες, με ανοδική πορεία μέχρι τον αυχένα ανάμεσα στη Μαύρη Πέτρα και την κορυφή 2520. Η ανάβαση είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί με δύο τρόπους: ακολουθώντας ανατολική κατεύθυνση ή με απευθείας ανάβαση:

Για την ανατολική κατεύθυνση επιλέγεται πορεία προς το δυτικό μέρος της κορυφής 2520. Η πορεία αυτή γίνεται από τον αυχένα μέχρι τη κορυφή 2520 πάνω στα σύνορα με την Αλβανία και για το λόγο αυτό απαιτείται προσοχή.

Η απευθείας ανάβαση προς τη κορυφή διέρχεται αριστερά από το δεξιό κλάδο του ρέματος που έχει νερό και το καλοκαίρι. Μετά από 60' ανοδικής πορείας, ο ορειβάτης οδηγείται σε μικρό καταρράκτη, όπου μπορεί να εφοδιαστεί με το τελευταίο νερό για την κορυφή 2520. Ο ορειβάτης ανηφορίζει σε πλαγιά με μεγάλη ανοδική κλίση, σε σαθρό έδαφος καλυμμένο από χόρτα και πέτρες. Το τελευταίο αυτό κομμάτι ανάβασης, διαρκεί 1:30 ώρες έως τα βράχια της ράχης, νότια από την κορυφή 2520. Ακόμη 30' πεζοπορίας και φθάνει στη κορυφή 2520.

● **Διαδρομή Αετομηλίτσα-Κορυφή 2520:** Το χωριό Αετομηλίτσα (1430m) απέχει 61km από την Κόνιτσα. Το μονοπάτι για την κορυφή 2520 έχει αρχικά βόρεια κατεύθυνση. Στη συνέχεια αποκτά βορειοδυτική κατεύθυνση καταλήγοντας στον αυχένα, Κιάφα ανάμεσα στις κορυφές Κιάφα (2393m) και Περήφανο (2442m), σε 2:30 ώρες περίπου.

Από τον Κιάφα (διάσελο στην Αρβανίτικη διάλεκτο) το μονοπάτι έχει δυτική κατεύθυνση. Μετά από 30' πεζοπορίας συναντά δρόμο, που έρχεται από την κορυφή Γκέσος (2166m). Στη συνέχεια, το μονοπάτι διασχίζει την κορυφή Περήφανο (2442m) από τη βόρεια πλευρά της και καταλήγει στις δυτικές πλαγιές, στα 2300m. Μετά από πορεία 45' πάνω στο δρόμο συναντά μια βρύση φτιαγμένη από πέτρες και κάννη οπλοπολυβόλου. Από το σημείο αυτό το μονοπάτι ανηφορίζει στην κορυφή 2381m, για να καταλήξει στην ψηλότερη κορυφή 2520.

Photo: T. Dassios

Δάσος οξυάς / Beech forest

Photo: T. Dassios

Λίμνη Γκιστόβα / Lake Gistova

Photo: T. Dassios

Βοσκοτόπια Γράμμου / Grazing lands of Gramos

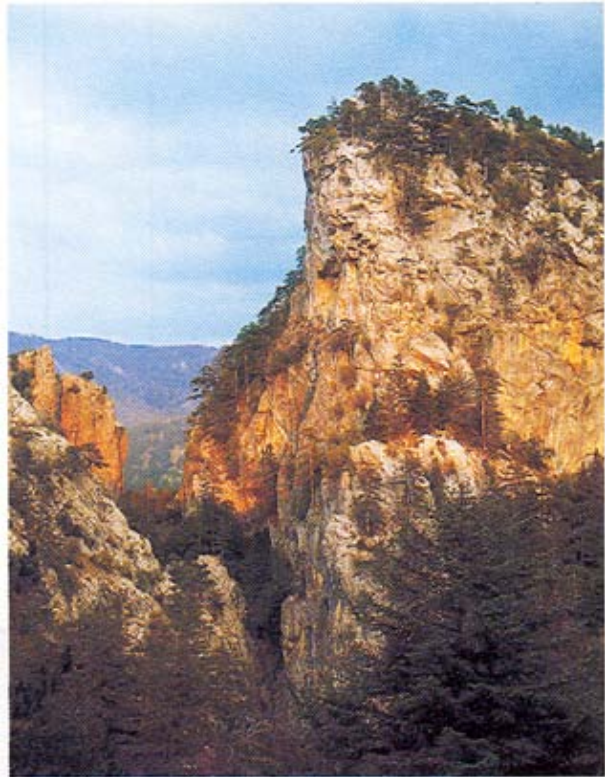

Photo: T. Dassios

Χωριό Γρόμμος / Village Gramos

ΕΟΤ- Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού	EOT-Greek National Tourism Organisation
Σύλλογοι	Associations
ΕΟΟΑ-Ελληνική Ομοσπονδία Ορειβασίας Αναρρίχησης	ΕΟΟΑ-Hellenic Federation of Mountaineering & Climbing
Ε.Ο.Σ. Παπίγκου	Mountaineering Club of Papingo
Ε.Ο.Σ. Ιωαννίνων	Mountaineering Club of Ioanina
Ε.Ο.Σ. Μετσόβου	Mountaineering Club of Metsovo
Χ.Ο.Σ. Γρεβενών	Mountaineering Club of Grevena
Χιονοδρομικά Κέντρα	Ski Center
Προφ. Ηλίας Μετσόβου	Profit Ilias of Metsovo
Μ. Τσιτίτσα Μετσόβου	M Tositsas of Metsovo
Βασιλίτσας	Vassilitsa
Καταφύγια	Shelters
Αστράκας (Γκαμήλα)	Astrakas (Gamila)
Μιτσικελίου	Mitsikeli
Μαυροβουνίου	Mavrovouni
Αετομηλίτσας	Aetomilitsas
Κόνιτσα	Konitsa
Δήμος Κόνιτσας	Municipality of Konitsa
Κέντρο Υγείας	Health Centre
ΚΤΕΛ	Bus station
Ιωάννινα	Ioanina
Νοσοκομείο	Hospital
ΚΤΕΛ	Bus station
Μέτσοβο	Metsovo
Δήμος Μετσόβου	Municipality of Metsovo
Κέντρο Υγείας	Health Centre
Γρεβενά	Grevena
Νοσοκομείο	Hospital of Grevena
ΚΤΕΛ	Bus station

© Copyright Co - Financing provided by the Second European Union Support Framework

Map: No 13 May 2001. MOUNTAINS PINDOS 1/12 GRAMOS- Publication: Published by the Greek National Tourism Organisation, Advertising Department, Publications Section. Publication Supervisor: L. Stavropoulou-Briola, Publication Co-ordinator: A. Christidis; Art Supervisor: M. Mandreka - Project: Coordination: Prof. M. Bonazountas, E. Nikas; Eva Balou; Special Text: L. Pamperis; Advisor: T. Dassios; Editorial: E. Kefali; Linguistics: L. Beckers-Bonazountas; Translation: R. Irvine, S. Laas; Design and Layout: C. Barouhas; GIS tech-